

ÇOCUK ADALET SİSTEMİNDE ÇOCUĞUN YÜKSEK YARARI POLİTİKA BELGESİ

İnsan Hakları Ortak Platformu
www.ihop.org.tr

Uluslararası Çocuk Merkezi
www.icc.org.tr

ÇOCUK ADALET SİSTEMİNDE ÇOCUĞUN YÜKSEK YARARI POLİTİKA BELGESİ*

ANKARA - MART 2012

İÇİNDEKİLER:

2010 Yılında Çocuklar Hangi Yasa Maddeleriyle Yargılandı?	2
BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’de Çocuğun Yüksek Yararı	3
Çocuk Adalet Sistemi Açısından Çocuğun Yüksek Yararı	5
Sonuç	8

* Bu belge Hollanda Büyükelçiliğinin mali desteğiyle yürütülen “Çocuklar için Adalet: Bir Paradigma Değişikliğine Doğru” başlıklı proje kapsamında hazırlanmıştır. Bu belgenin içeriği İnsan Hakları Ortak Platformu ve Uluslararası Çocuk Merkezinin sorumluluğundadır ve ifade edilen görüşler hiçbir şekilde Hollanda Kraliyet Büyükelçiliğinin görüşlerini yansıtmamaktadır.

2010 Yılında Çocuklar Hangi Yasa Maddeleriyle Yargılandı?

2010 yılı itibarıyla Türkiye’de 60 Çocuk Mahkemesi, 11 Çocuk Ağır Ceza Mahkemesi faal durumdadır.¹ 2010 istatistiklerine göre, bu mahkemelerde 96.533 çocuk hakkında yetişkinler için tanımlanan suç kategorilerine göre dava açıldı. Bu mahkemelerin olmadığı yerlerde çocuklar yetişkinler için kurulan mahkemelerde yargılandı. Adalet Bakanlığı istatistiklerine göre 2010 yılında tüm ceza mahkemelerinde toplam 133.201 çocuk hakkında yetişkinler için tanımlanan suç kategorilerine göre dava açıldı. Bu sayı, çocuk nüfusunun %1.73’üne tekabül etmektedir.² 2010 yılında Çocuk ve Çocuk Ağır Ceza Mahkemelerinde haklarında dava açılan 96.533 çocuğun yargılandığı suçlar aşağıda sıralanmaktadır:

MALVARLIĞINA KARŞI (TCK 141-169)
VÜCUT DOKUNULMAZLIĞINA KARŞI (TCK 86-89)
HÜRRİYETE KARŞI SUÇLAR (TCK 106-124)
KAMUNUN SAĞLIĞINA KARŞI (TCK 185-196)
ŞEREF KARŞI SUÇLAR (TCK 125-131)
ATEŞLİ SİLAH. VE BIÇAK. İLE DİĞER ALET. HK. KANUN (6136 SA)
CİNSEL DOKUNULMAZLIĞA KARŞI (TCK 102-105)
KAMU İDARE. GÜV. VE İŞ. KARŞI SUÇLAR (TCK 247-266)
ADLİYEYE KARŞI SUÇLAR (TCK 267-298)
TERÖRLE MÜCADELE KANUNU (3713 SA)
GENEL TEHLİKE YARATAN SUÇLAR (TCK 170-180)
ANAYASAL DÜZEN VE BU DÜZ. İŞL. KARŞI (TCK 309-316)
KAMU GÜVENİNE KARŞI SUÇLAR (TCK 197-212)
TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞLERİ KANUNU (2911 SA)
KAÇAKÇILIKLA MÜCADELE KANUNU (5607 SA)
KAMU BARIŞINA KARŞI SUÇLAR (TCK 213-222)
AİLE DÜZENİNE KARŞI SUÇLAR (TCK 230-234)
FİKİR VE SANAT ESERLERİ KANUNU (5846 SA)
HAYATA KARŞI SUÇLAR (TCK 81-85)
BİLİŞİM ALANINDA SUÇLAR (TCK 243-246)
GENEL AHLAKA KARŞI SUÇLAR (TCK 225-229)
PASAPORT KANUNU (5682 SA)
ORMAN KANUNU (6831 SA)
ÖZEL HAYATA VE HAYATIN GİZLİ AL. KARŞI (TCK 132-140)
TÜTÜN VE ALKOL PİYASASI DÜZ. KUR. TEŞKİLAT. GÖR. HK.K.(4733 SA)
İŞKENCE VE EZİYET (TCK 94-96)
UYUŞTURUCU MADDELERİN MURAKABESİ HK. KANUN (2313 SA)
DEVLETİN EGE. AL. VE ORG. SAYG. KARŞI (TCK 299-301)
ATATÜRK ALEYHİNE İŞL. SUÇLAR HK. KANUN (5816 SA)
SPOR MÜS. ŞİDDET VE DÜZENSİZLİĞİN ÖN. DAİR K.(5149 SA)
DEVLET SIRLARINA KARŞI SUÇLAR VE CASUSLUK (TCK 326-339)
MARKALARIN KORUNMASI HAKKINDA KHK. (556 SA)
ÇEVREYE KARŞI SUÇLAR

MÜSADERE TALEPLERİ (54-55)

¹ <http://www.adalet.gov.tr/rapor/2010.bakanlik.faaliyet.raporu.pdf>

² http://www.adlisicil.adalet.gov.tr/istatistik_2010/ist_tab.htm

Çocuğun yüksek yararı ilkesi dünyada birçok ülkede aile hukukunun bir önemli bir parçası olarak çok uzun süredir bulunmaktadır. Uluslararası hukukta ilk olarak 1959 tarihli Çocuk Hakları Bildirgesi'nin 2. İlkesi'nde şöyle denilmektedir: "Çocukların, özel bir korumadan yararlanabilmeleri; ona hürriyet ve haysiyet içinde sıhhatli ve normal şekilde bedensel, fikri, ahlaki, ruhsal ve sosyal yönden gelişmesini sağlayacak imkân ve kolaylıklar kanun ve diğer vasıtalarla temin edilmelidir. Bu maksatla hazırlanan kanunlarda çocuğun çıkarları önemle göz önünde bulundurulmalıdır."

BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'de Çocuğun Yüksek Yararı

"Yüksek yarar" ilkesi, Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin felsefesinin önemli bir yapıtaşıdır. Bu kavram ÇHS'de hem genel bir ilke olarak hem de tüm Sözleşme için geçerli bir şemsiye hak olarak ele alınmaktadır. Bu ilkenin eksiksiz bir şekilde hayata geçirilmesiyle çocukların statüsünde de gözle görülür bir ilerleme kaydedilecektir. Bu ilke, çocukları ilgilendiren ya da etkileyen tüm durumlarda karar alıcılar için yol gösterici olmalıdır.

Çocuk Haklarına dair Sözleşme 3. Madde

Sözleşme'nin çeşitli maddelerinde çocuğun yüksek yararı ilkesi vurgulanmaktadır (Aileden ayrılma (Madde 9); ana-babanın sorumlulukları (Madde 18); ailesinden yoksun çocukların korunması (Madde 20); evlat edinme (Madde 21); özgürlükten yoksun bırakılma (Madde 37) ve suçla karşılaşan çocuklara yönelik hükümler (Madde 40)). Bununla birlikte, ana tanım 3. maddenin ilk paragrafında yapılmaktadır:

"Kamusal ya da özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar veya yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde, çocuğun yararı temel düşüncedir."

Her ne kadar Sözleşme'nin çeşitli maddelerinde açıkça belirtilmişse de, Sözleşme'nin hak maddeleri olarak da bilinen ilk 41 maddesinde sıralanan tüm haklar çocuğun yüksek yararını belirler. Yani çocuğun yüksek yararı sadece idari ya da cezai süreçlerde değil çocuğu ilgilendiren tüm süreçlerde dikkate alınması gereken bir ilkedir. Bu süreçler şu şekilde özetlenebilir:

- Yasa yapımından politika geliştirilmesine çocuğu ilgilendiren tüm kararlarda çocuğun haklarının korunması (bağımsız izleme mekanizması, tüm ilgili yasalar yapılırken çocuklara danışılması, çocuklarla ilgili tüm konularda bütçesi ve gelişimin izlenmesi için zaman çizelgesini de içeren bütüncül politika(lar) hazırlanması, "yetkili makamların" çocuklarla ilgili bütün kurumlar, hizmetler ve tesisler için standartlar oluşturmasını ve Devlet'in de bu standartlara uygunluğu sağlaması, vb),
- Çocuğun insanlık onurunu zedelemeyecek uygulamalar geliştirilmesi (ev de dahil tüm ortamlarda şiddet yasağı, sosyal güvence, barınak, içecek su, yeterli besleyici yiyecek, ayrı bir ceza adaleti yönetimi, suç mağduru olduğunda acil ve uzun dönemli rehabilitasyon ve yeniden topluma entegrasyon hizmeti sağlama, çocuk emeğin saygı ve sömürüden koruma, vb),
- Çocuğun temel fiziksel, ruhsal, sosyal gelişimsel ihtiyaçlarının karşılanması (ev de dahil tüm ortamlarda şiddet yasağı, sosyal güvence, barınak, içecek su, yeterli besleyici yiyecek vb) ,
- Gelişen kapasiteleri doğrultusunda çocukların haklarını kullanmaları (şikâyet mekanizmalarına ulaşım, dava açabilme, okul ve ders secimi, okul yönetimine katılım, yerel yönetimlere katılım, kıyafetlerini seçme, evde ve yaşadığı diğer ortamlarda sorumluluklar alma, dinini seçme, vb)

- Çocukların kendilerini ilgilendiren tüm kararlarda görüşlerini ifade etmesi ve görüşlerinin dikkate alınması (ifade özgürlüğü, okul ve ders seçimi, okul yönetimine katılım, yerel yönetimlere katılım, vb).

“Çocuğun yüksek yararı” ile kastedilen şey nedir?

Özellikle de uzun erimli perspektifler söz konusu olduğunda, çocuğun yüksek yararının her zaman açık ve belirgin bir tanımı bulunmamaktadır. Sözleşme belirli bir durumda çocuğun yüksek yararının ne olduğuna dair kesin bir açıklama getirmemektedir. Bununla birlikte, yüksek yararı belli bir ölçüde tanımlayan normatif bir çerçeve çizmektedir. Genel ilkelerden biri olan ve “şemsiye” hak olarak kabul edilen 3. maddenin her zaman Sözleşmedeki diğer haklarla ilişkilendirilmesi gerekmektedir. Sözleşmenin temel haklarla ilgili tüm maddeleri çocuklara ne şekilde davranılacağı ya da davranılmayacağına ilişkin açık yönergeler ve sınırlamalar getirmektedir. Sözleşme’deki normların bütünü, zorunlu olarak genel bir nitelikte ve eksik de olsa, çocuğun yüksek yararına olan şeylerin tanımlanmasına yönelik temel bir yapıtaşı sağlamaktadır. Buna göre, örneğin, çocuğun yüksek yararına olan temel unsurlar şöyle sıralanabilir: eğitim alma (madde 28); aile bağlarına sahip olma (madde 8); ana-babasını bilme ve onlar tarafından bakılma (madde 7); kendisini ilgilendiren konularda görüşlerini ifade etme (madde 12) ve özel yaşama sahip bir birey olarak tanınma ve saygı görme (madde 16). Sözleşme çocuğun yüksek yararına olmayan durumları da belirlemektedir: herhangi bir şekilde şiddete maruz kalmak (madde 19); ana-babasından haksız yere koparılmak (madde 9); çocuğun sağlığıyla ilgili önyargıya dayalı geleneksel uygulamalara maruz kalmak (Madde 24); tehlikeli ya da zararlı herhangi bir işte çalışmak (madde 32) ya da diğer şekillerde sömürü ya da istismara maruz kalmak (madde 33-36). Bununla birlikte, fiili uygulamalarda kaçınılmaz olarak farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Bu farklılıklar, çatışan çıkarlar ya da çocuğun uzun vadede yararı arasında hassas bir denge kurulmasını zorunlu kılmaktadır. Bu çerçevede, karar alıcılar çocuğu ya da çocukları önemli ölçüde etkileyebilecek kararların etkilerini belirlerken önerilen faaliyetin sonuçlarını incelemek ve değerlendirmek üzere her zaman sistematik çaba harcamalıdır. Bir karar almadan çocuk-etki analizi yapmakla kalmayıp sonrasında da bunu yaptıklarını gösterebiliyor olmaları gerekir. Böylelikle, her durumda çocuğun yüksek yararını sağlamak üzere alternatif arayışının kesintisiz sürmesi sağlanabilir.

Çocuğun gelişen kapasiteleri ve görüşlerine saygı gösterilmesi

Çocuğun gelişen kapasitelerine saygı gösterilmesi (Madde 5), Sözleşme’nin yüksek yarar ilkesiyle doğrudan ilişkili önemli bir başka unsurdur. Çocuğun yüksek yararının belirlenebilmesi için bizzat çocuğun dinlenmesi gerekir (Madde 12). Çocuk, yaşı ilerleyip olgunlaştıkça daha fazla karar alma ve etkili olma olanağına sahip olmalıdır. Yetişkinler, çocuk için en iyi olabilecek seçenekleri değerlendirirken çocukların görüşlerine başvurmalı ve bu görüşleri ciddiye almalıdır. 12. maddede, kendisini ilgilendiren konularda görüş oluşturma kapasitesine sahip olan çocukların bu görüşleri serbestçe ifade etme hakkına sahip olduğunu ve çocuğun yaşı ve olgunluk düzeyine bağlı olarak bu görüşlere gereken ağırlığın verilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu yaklaşım kararın sorumluluğunun bütünüyle çocukta olduğu anlamına gelmemektedir. 12. maddenin ruhu, tüm gücü çocuğa teslim etmek yerine karşılıklı danışmanın ve giderek artan katılımın sağlanmasını amaçlamaktadır.

Çocuğun yararı ile başkalarının yararının çatışması

Gerçek dünyanın karmaşık yapısı içinde genellikle farklı “yararlar” arasında bir denge kurulması gerekmektedir. Bir çocuğun yararının diğer çocukların ya da yetişkinlerin yararlarıyla çatıştığı durumda adil bir denge nasıl kurulabilir? Bu soru, çocuğun yüksek yararı ilkesinin yorumlanmasında önemli bir güçlük doğurmaktadır.

Bir çocuğun yararı ile diğer çocukların yararları arasında denge nasıl kurulabilir? Bu tür bir tercih yapmak zorunluluğuyla karşı karşıya kalan karar alıcılar, Sözleşme’de belirtildiği gibi hiçbir çocuğun ayrımcılığa maruz kalmaması ve dezavantajlı çocukların gereksinimlerinin karşılanması ve bu çocuklara özel bir ihtimam gösterilmesi gibi çok farklı unsurlar arasında bir denge kurmalıdır.

Çocuğun yararı ile anne-babaların yararı arasında denge nasıl kurulabilir? Sözleşme, anne-babaların sorumluluklarının çocuğun yüksek yararını sağlayacak şekilde uygulanacağını varsaymaktadır (Madde 18). Bununla birlikte, hayatı ya da gelişimi anne-babası ya da vasisi tarafından tehdit edildiğinde çocuğun bu kişilerden uzaklaştırılmasının çocuğun yüksek yararına olduğu açıkça ortadadır (Madde 9). Bu türden müdahaleler genellikle büyük travmaya yol açmaktadır ve çocuğun daha fazla zarar görmesini engelleyen; sağlıklı bir şekilde gelişmesi için gerekli koşulları yaratan bir yaklaşımı gerektirmektedir. Bu açıdan, sorunların erken saptanması ve önleyici çalışmaların yürütülmesi büyük önem taşımaktadır. Bunun için, örneğin, okullarda ve sağlık merkezlerinde her çocuğun dinlenmesine olanak sağlamak ve gün içinde çocuklarla birlikte çalışan öğretmenlerin ve sağlık bakımı veren kişilerin gereken eğitimi almaları gerektirmektedir.

Çocuğun yararı ile tüm toplumun yararı arasında denge nasıl kurulabilir? Bir çocuk ya da genel olarak çocuklar için iyi olan bir şey bir grubun ya da bir bütün olarak toplumun çıkarlarıyla çatışabilir. Bu tür çatışmalar genellikle kaynaklarla ilgilidir. Diğer tüm ihtiyaçlar dikkate alındığında, çocuğun yüksek yararının gerçekleştirilmesine yönelik çabalar planlanmamış yüksek bir maliyet oluşturabilir. Bu tür durumlarda, mevcut imkânsızlıklar dahilinde mümkün olan en adil çözümü aramak gerekebilir; ama bunu yaparken çocuğun yüksek yararının birincil öncelik olması ilkesine saygı göstermeye devam edilmelidir. Bunun için, çocuğun refahı ve haklarının hayata geçirilmesinde önemli bir etkisi olan tüm karar süreçlerinde çocuğun yüksek yararı önemli bir unsur olarak göz önünde bulundurulmalıdır.

Çocuk Adalet Sistemi Açısından Çocuğun Yüksek Yararı

Suçla karşılaşan çocuklar, ilk önce ve her şeyden çok, çocukturlar ve çocuklara uygulanan kabul edilmiş bütün insan hakları korumalarından yararlanabilmeleri gerekmektedir. Bu Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin çocuklar için ayrı bir adalet sistemi geliştirmesi çağrısının verdiği mesajlardan biridir. Ayrıca, Türkiye'nin de üyesi olduğu Avrupa Konseyi bünyesinde çocuk-dostu adaletle ilgili kılavuz ilkeler geliştirilmiştir. Bu kılavuzlar çocukların suçlu sayılmasını önlemek ve çocukların yüksek yararlarını politikanın merkezine oturtmak üzere, çocuk adalet sisteminde reformlar yapılmasını önermektedir. Bundan başka, Avrupa Çocuk Ombudsmanları Ağı'nın (ENOC) 2003'te yaptığı bir durum değerlendirmesinde çocuk adalet sistemini yeniden düşünme ihtiyacı vurgulanmıştır. Bu toplantıda uzmanlar, devletleri "çocuk adaleti sistemlerini, BM sözleşmesi ve Avrupa insan hakları belgelerinin gerekleri doğrultusunda gözden geçirmeye" çağırılmışlardır.

Uluslararası düzenlemeler inceleme kapsamında sınırlı perspektiften değerlendirildiğinde, çocuğu ilgilendiren tüm uygulamalar bakımından yol gösterici ilke özelliği taşıyan "*çocuğun yüksek yararı*"nın idari ve adli makamların yapacağı tüm işlemlerde dikkate alınması gerektiği yorumuna ulaşılabilir. Dolayısıyla, dar bir yorumla bakıldığında, çocuk adalet sisteminde "*çocuğun yüksek yararı*" kavramı çocuğun adalet mekanizmasıyla temas ettiği andan itibaren devletin aktif ve pasif sorumluluklarına işaret eder.

Soyut bir kavram olan "*çocuğun yüksek yararı*"nın iç hukukumuzda somut düzenlemeleri 12 Eylül 2010 değişiklikleri ile birlikte Anayasa'da yer almıştır. Anayasa'nın "ailenin korunması ve çocuk hakları" başlıklı 41. maddesinde; "*her çocuğun, korunma ve bakımdan yararlanmaları, yüksek yararlarına açıkça aykırı olmadıkça, ana ve babalarıyla kişisel ve doğrudan ilişki kurma ve sürdürme hakkına sahip olduğu*" düzenlenmiştir. Ayrıca aynı madde ile; "*devletin, her türlü istismara ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirleri alma yükümlülüğü*" düzenlenmiştir. Anayasa'dan hareketle ÇKK'nın 4. maddesi ÇHS'ye uygun düzenlenmiştir. ÇKK'nın uygulanmasındaki ilkelerden biri çocuğun esenliğinin ve yararının korunması olarak belirlenmiştir. Yine 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun Çocuğun Korunması başlıklı bölümünde 346. madde ile koruma önlemleri başlığı ile "*çocuğun menfaati ve gelişmesi*" kavramı yer almıştır. Yine aynı kanun ile çocuğun ana babadan ayrılma halinde de çocuğun yararının gözetileceği düzenlenmiştir. 4721 sayılı Türk Medeni Kanunundaki düzenlemeler ceza hukukunun kapsamında olmamakla birlikte çocuğun yüksek yararına değinen sınırlı düzenleme olması hasebiyle yer verilmiştir.

BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme asgari bir cezai ehliyet yaşının saptanmasını teşvik etmektedir. Bu yaşın altındaki bir çocuğun ceza yasasını ihlal etme ehliyetinin olmadığı kabul edilmektedir.³ Devletlerin Avrupa Sosyal Şartı'na uyumunu izleyen Avrupa Sosyal Haklar Komitesi, BM Çocuk Hakları Komitesi ve BM'nin diğer anlaşma kurullarının hepsi, çeşitli devletlere cezai ehliyet yaşını yükseltmelerini tavsiye etmiştir. Bununla birlikte, çocuk adalet sisteminde çocuğun yüksek yararını gerçekten gözetebilmek için, bu tartışmayı keyfi bir cezai ehliyet yaşının saptanmasından başka bir noktaya taşımamız gerekir.

Türk Hukuk Sisteminde 18 yaşına kadar verilecek olan cezalar şu şekildedir:

1. 12 yaşının sonuna kadar suç işleyen kişinin cezai sorumluluğu bulunmamaktadır. Ancak kişi en az bir yıl hapis cezası gerektiren bir suç işlemişse tedbir uygulanır.
2. Yaşları 12 ile 15 arasında olan çocuklar, kısmi olarak cezai ehliyete sahiptir. Suçlu yaptığı fiilin bilincinde ve sonuçlarını kavrayabilecek durumda ise ceza, belirli oranda indirim uygulanarak verilmektedir. Aksi halde caz verilmemektedir.
3. Yaşları 15 ile 18 arasındaki çocukların işledikleri suçun bilincinde ve sonuçlarını kavrayabilecek durumda olduğu kabul edildiğinden ceza verilir ancak belirli bir oranda indirim uygulanır.

Öncelikle, cezai ehliyet yaşı konusunda kanunlar ne derse desin, çocukların bilgi, görgü ve deneyimlerinin toplumsal işleyiş ve bunun kuralları hakkında bir yetişkin kadar bilgi sahibi olmalarına yetmeyeceğini; bu nedenle, eylemlerinin sonuçlarını tüm yönleriyle anlayacak kapasitede olmadıklarını ve yetişkinlerin rehberliğine ihtiyaç duyduklarını kabul etmeliyiz. Çocukların ceza alma konusunda belirli bir yaşta ehliyet sahibi olduğunu varsayarsak, aynı çocuğun hukukun tanıdığı tüm haklardan yararlanma ehliyetine sahip olduğunu kabul etmemiz ve tüm yönleriyle buna uygun bir toplum yaratmamız da gerekir. Sırf bu nedenle dahi çocuklar için keyfi bir cezai ehliyet yaşı belirleme iddiasını bir yana bırakmak ve çocuklar için daha çocuk-dostu bir adalet anlayışı oluşturmak gerekmektedir.

Bu esasta, çocuğun yüksek yararı söz konusu olduğunda, öncelikle "sorumluluk" ve "suçlu olarak kabul etme" kavramlarını birbirinden ayırmamız gerekir. İnsan hakları hukuku, kanuna karşı gelen bir eylemin sorumluluğunun üstlenilmesi gerektiğini vurgular. Sorumluluğun tartışıldığı yerde, sorumluluğu belirleyen resmî bir süreç olmalıdır. Bir çocuk söz konusu olduğunda, bu resmî süreç, çocuğun yaşına ve durumuna saygı gösterecek şekilde izlenmelidir. Önerimiz kabahate göz yumulması değildir, ama buna karşı verilen yanıt da çocuğu suçlu kabul ederek gözdağı vermek ya da çocuk hakkında ceza davası açmak olmamalıdır.

Uluslararası standartlar, küçüklerin (asgari cezai ehliyet yaşında olanlar) tutuklanmasına, gözaltına alınmasına ve cezaevine konulmasına, ilkesel olarak olumsuz olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte, bu yöntemler BM sözleşmesinin de belirttiği gibi, "sadece son çare niteliğinde bir önlem olarak ve uygun olan en kısa süre için" kullanılmalıdır. Bu, ÇHS'yi imzalayan devletlerin çocuk hakları konusunda üstlendikleri en önemli taahhütlerinden birisidir. Uygulamada, çocukların travmatik süreçlerden geçirilerek çocukları özgürlükten mahrum etmek, yeniden suç işleme oranının artmasına yol açmaktadır. Toplum, suç olarak nitelenen bir eyleme karışan çocuklara karşı acil, kararlı ve adil olarak tepki vermelidir.

Hakkında bir fikir sahibi olmasa dahi yasayı çiğneyen çocuklara yardım etmenin yolu, elbette boş vermek değildir: Bu tür durumlarda, çocuklara yaptıkları eylemlerin sorumluluğunu almaları konusunda rehberlik yapmak gerekir. Bununla birlikte, deneyimler, çocuğu suçlu olarak kabul

³ Avrupa ülkelerinden örnek vermek gerekirse, İskoçya'da çocuklar 8 yaşında işledikleri suçtan sorumlu tutulabilmektedirler. İngiltere, Galler ve Kuzey İrlanda'da asgari yaş 10'dur. Çeşitli Kuzey ülkelerinde cezai ehliyet yaşı 15 olarak belirlenmiştir; Belçika'da ise bu yaş 18'dir.

etmenin ve özellikle de hapis cezası vermenin çocukların topluma yeniden entegre olmasına herhangi bir katkı sağlamadığını göstermektedir. Aksine, bizatihi bu süreçler devlet ve toplum eliyle yaşatılan travmatik deneyimlere yol açmaktadır ve çoğunlukla, damgalanan çocukların yetişkin suçlulara dönüşmesine yol açmaktadır.

Suçla karşılaşan çocuklar hakkında yapılacak değerlendirmede çocuğun yüksek yararı ilkesi ile suçun ağırlığı gözetilmeli ve bunun yanı sıra suça neden olan şartlar dikkate alınmalıdır. Bu değerlendirme, farklı disiplinlerin katıldığı bir süreçte çocukların karıştığı eylemle ilgili tüm olguların tespit edilmesini ve çocuğun gerekli desteği alarak bu eylemin farkında olmasını sağlamalıdır. Bu değerlendirme, her olaya özgü koşullara göre doğru karar vermeyi amaçlamalı ve hem eylemin mağdurunun ihtiyaçlarının karşılanması⁴ hem de çocuğun yüksek yararı gereği yeni bir suç işlemesini önlemek üzere en iyi yöntemleri ve süreçleri belirlemeyi hedeflemelidir. Bu tür önlemler ya da süreçler, gerekirse zorunlu tutulmalıdır. Bu değerlendirme çocuğu toplum içinde ifşa etmemeli ve yetişkin ceza yargılaması sistemindeki usullerle aynı olmamalıdır.

Tüm bu süreçlerde, tanık ya da mağdur olarak adalet sistemiyle karşılaşan çocukların durumuna uygun benzer usullerin geliştirilmesi, bu çocukların ikinci kez mağdur olmalarını engellemek ve gerektiği gibi destek almalarını sağlamak açısından ayrıca önemlidir.

Bir diğer ifadeyle, karar alıcıların çocukların ne şekilde etkilenebileceğini gerçekten düşündüklerini göstermeleri ve ispat etmeleri gerekmektedir. Bu adım, çocuklar üzerindeki etkinin olumsuz olduğu ya da olabileceği anlaşıldığında önerilen faaliyete alternatif faaliyet arayışının teşvik edilmesini sağlayacaktır. Bu yaklaşımda amaç çocuklarla ilgili kararlarda sırf biçimsel şartı yerine getiren yeni bürokratik öğeler oluşturmak değildir. Daha ziyade, çocukların dolaylı olarak anne-babaları ya da diğer temsilcileri yoluyla bile hemen hemen hiçbir siyasi güce sahip olmamalarını telafi etmektir. Bu yeni yöntemler, karar alma sistemlerini aradaki uçurumu kapamaya yönelik bir yetişkin "özdisiplini" olarak da görülebilir. Bu süreçler, çocuk adalet sisteminde çocuğun yüksek yararının "gerçekten" sağlanabilmesi için yöntem konusunda samimi tartışmaların yürütülmesini gerektirmektedir. Bilinçli bir şekilde uygulandıklarında, günün birinde amaçlanan şeye katkıda bulunabilirler: Bu amaç, çocukların haklarla donanmış insanlar olarak tam anlamıyla saygı görmelerini sağlayacak somut bir davranış değişikliğinin gerçekleşmesi olmalıdır.

Çocukları kapatmanın tek meşru gerekçesi, başkaları için acil, ciddi bir tehdit oluşturduğu düşünülen bir durumla baş edecek alternatif bir yolun bulunamaması olabilir. Bu durumda da, tüm alternatiflerin değerlendirildiğini ispat yükümlülüğü bu değerlendirmeyi yapan kamu görevlilerinde olmalıdır.

Gözüaltına alma gerekliliği, tek tek vaka bazında düzenli olarak gözden geçirilmelidir ve her gözüaltının koşullarının insani olması gereklidir. Her gözüaltında bu yaştaki bireyin özel ihtiyaçları hesaba katılmalı ve rehabilitasyon hedeflenmelidir. Süreç içerisinde suçla karşılaşan her çocuğa özel rehabilitasyon uygulanmalıdır; bu, gözüaltı süresinden sonra devam etmesi ve gözetmenlerin, öğretmenlerin ve sosyal hizmet uzmanlarının katkıda bulunmaları gereken bir plandır. Bütün bu aşamalarda çocuğun kendisinin de söz sahibi olması gerekmektedir. Bu hem bir haktır hem de suçun tekrarlanmasını önlemenin etkili bir yoludur.

Çocuk adalet sisteminin uluslararası ilkelere uygun ve çocuğun yüksek yararını öncelikle gözeterek işleyebilmesi için, bütüncül bir çocuk politikası dahilinde, polis ve jandarma (kolluk kuvvetleri), savcılık, mahkemeler içerisinde uzmanlaşmış birimler oluşturulması ve bu birimlerin çocuk

⁴ Suçla karşılaşan çocukların insan haklarına saygılı olmayı hedefleyen destekleyici politikalar ve yöntemler, mağdurun haklarıyla çelişmez. Mağdurların devletten uygun tazminat ve desteği almaları gerekmektedir. Mağdurun ve daha geniş anlamda toplumun çıkarları, suç olarak nitelenen eylemde bulunan çocukların rehabilite edilmesine çalışmak yerine onlara sadece ceza vermekte ısrar eden bir sistem ile sağlanmaz.

politikasının ilkelerine uygun işlerliklerinin sağlanması gerekmektedir. Böyle bir kurumsal çerçeve, adalet mekanizmasıyla temas eden çocuğa saygınlık ve değer duygusuyla tutarlı muamele edilmesini, çocuğun insan haklarına ve başkalarının özgürlüklerine saygısını güçlendiren uygulamaların hayata geçirilmesini, çocuğun yaşını, yeniden topluma kazandırılması ve toplumda yapıcı rol üstlenmesini göz önüne alan uygulamaların güçlendirilmesini, çocuğun saygınlığının gözetilmesini, suç olarak tanımlanan bir eyleme karışan çocuklara yönelik her tür damgalamanın ve şiddetin önlenmesini sağlayabilir.

Sonuç

Toplum ve devlet, sahip olduğu gücü hiçbir siyasal güce sahip olmayan çocuklar ve genç kişiler üzerinde uygulamaktan sakınmalıdır. Sadece ceza hukukunda ve ikincil dereceden suçlu olarak tanınan çocukları kendine özgü bir fark olarak; çocuk olarak hakka sahip olma hakkına sahip bir birey olarak tanıyan bütüncül bir çocuk adalet sisteminin oluşturulması bu yönde atılabilecek ilk adımdır. Hayatın her alanında çocuğu bir kişi olarak görmenin tek yolu, onun dünyayı değiştirme ve kendi dünyası kılma hakkıyla ve gücüyle doğduğunu bilmekten, söylemekten ve bunu her yerde, her biçimde uygulamaktan geçmektedir. Çocuk ve adalet, her çocuğun eşit olarak haklarından yararlanmasını akla getirmelidir. Çocukların eğitim, sağlık, adalet sistemi, sosyal yaşam gibi ilişkili oldukları her alanda, kendine özgü özelliklere sahip olan bir birey olarak kabul edilmesi ve adalet kavramının bu kabul üzerine kurulması büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda "Çocuk Dostu Adalet", çocuğun anlamlı katılımı, yüksek yararı, haysiyeti, ayrımcılığa karşı korunması ve hukukun üstünlüğü ilkelerini göz önünde bulundurarak, tüm çocukların yasal temsil, katılım, koruma hakları da dahil olmak üzere tüm haklarının mümkün olan en yüksek seviyede korunmasını ve uygulanmasını güvence altına alan bir adalet sistemi olarak anlaşılmalıdır. Bu adalet sistemi, çocukların özel ihtiyaçlarını tanımalı ve bu ihtiyaçlara uygun yanıtları üretebilmelidir. Çocuklarda şiddetin ve işlenen ağır suçların kökenlerini anlamak, bu davranışlara göz yummak ya da kabullenmek anlamına gelmez. Aksine, toplumun yüzleşmekten kaçındığı tüm sorunlarına dair ipuçlarını vererek herkes için yaşanabilir bir dünyanın yollarına işaret eder. Bu nedenle, çocukların suç işlemesi sorununu ele alan stratejiler, sosyal adaleti gerçekten kurmayı hedefleyecek reformların bir parçası olmalıdır.

Bu adımlar atıldıktan sonra belirli bir durumda yasayla ihtilafa düşen çocuklar söz konusu olduğunda gözetilmesi gereken birinci kural çocuğun yüksek yararı olmalıdır. Toplum ve devlet, çocukların karıştıkları suçlara yönelik daha bütünsel bir çözüm üretmelidir ve bu çözüm, eylemleri nedeniyle çocukları suçlu kabul etmeyen bir anlayışı temel almalıdır. BM Çocuk Suçlarının Önlenmesine Dair Kurallar yirmi yıl önce benimsenmiş olsa da hâlâ doğru bir ölçüt sunmaktadır. "Genç bir insanı 'sapkın' ya da 'suçlu' ya da 'potansiyel suçlu' diye damgalamak, genellikle genç insanların sürekli olarak istenmeyen bir davranış modeli geliştirmesine yol açar." Çocuklara suçlu muamelesi yapmayı bırakmak sadece çocukların değil tüm toplumun yüksek yararına yarar. Çocuk oldukları sürece çocuklara çocuk muamelesi yapmalı ve her koşulda çocukları yetişkinlere özgü ceza adalet sisteminin dışında tutmalıyız.